

Torbjørn Ydegaard

**Platon og
despoternes
drejebog
- kort fortalt**

INDHOLD

Prolog: Truslerne mod demokratiet

Karl Popper

Platons vrede

Den spekulative ramme

Det sociologiske syndefald

Idealstaten

De tre løsningsmodeller

Epilog: Truslerne mod den frie verden

Litteratur

'Kort fortalt'-serien

Bagkatalog

PROLOG:

TRUSLERNE MOD DEMOKRATIET

To datoer kan stå som symboler på henholdsvis den indre og den ydre kamp imod demokratiet, sådan som vi kender det.

Den 6. januar 2021 viste med al tydelighed, at i hvert fald det amerikanske demokrati er truet af meget stærke, indre kræfter. Kræfter der er centreret omkring det ene af de to store politiske partier - Republikanerne - og således en integreret del af det amerikanske samfund. Dagen var kulminationen på et omfattende forsøg på at ramme en pæl gennem unionens demokratiske hjerte.

Den anden dato er den 24. februar 2022. Den dag invaderede Putins autokratiske Rusland, som en ydre kraft, den demokratiske nabo Ukraine, uden anden anledning, end at landet var demokratisk selvstyrende og at han ønskede at ændre det, at føre landets styre tilbage under eget enevælde, som reminiscens fra sovjettidens diktatur og zartidens imperium.

Mod det indre anslag, der ikke lykkedes, føres der langvarige undersøgelser og juridiske processer. Det kan synes, som om disse undersøgelser, og hvad der måtte komme ud af dem, er præget af langsommelighed. Men det er prisen for et institutionelt system, hvor det er fakta og lovgivning, der er styrende og ikke en mere eller mindre tilfældig autokrats forgodtbefindende, et system hvor man tiltales, domfældes og fængsles, hvis der er noget at komme efter, og ikke forgiftes med nervegift, slås ihjel med radioaktivt polonium eller skydes ned på åben gade for at tale magtmennesket imod. Putins invasion er som

skolegårdens bølle (bøllesammenligningen understreges af Putins 'tøsefornærmede' reaktion på ukrainske angreb ind på russisk territorium: Sådanne angreb kaldes for feje terrorangreb, og de hævnnes med raketter imod Kyiv) med de store overarme, der slår til én af de mindre elever fra 3. klasse. Mod dette ydre anslag, hvor udkommet i skrivende stund ikke er afgjort, synes der kun én vej frem: kampen med de militære midler. Her viser det sig, at det værdibaserede forsvar – kampen *for éns hjemland, for éns folk osv.* – er en så uhyre motivationsfaktor, at Putin aldrig vil kunne vinde freden, vinde *hearts and minds*. Vi ser det i de kæmpendes vrede og vi ser det i præsident Zelenskys transformation fra professionel komiker til meget synlig og kommunikativ leder for sit folk. Som man siger: *It's not the size of the dog in the fight, but the size of the fight in the dog.*

Foreløbig giver de to datoer, på trods af deres dystre fortællinger, altså basis for en vis optimisme på demokratiets vegne. Demokratiet er i betydelig bedre forfatning, end symptomerne tilsiger. Dets svanesang er ikke sunget endnu!

Alligevel kan meget gå galt. Med krigen i Ukraine optrappes modsætningen mellem Rusland og NATO faretruende, og kun en enkelt fejl – eller en gal mands manglende dømmekraft – kan udløse den atomkrig, der bliver det sidste vi alle oplever.

På de indre linjer taler samtidshistorien sit tydelige sprog: Fire år med Donald Trump i Det Hvide Hus efterlader et republikansk parti i USA, der fortsat hylder ham som den store leder, på trods af et voldeligt forsøg på at sætte den demokratiske proces ud af spillet. Det er dybt problematisk. Gennem Europa går et tilsvarende ultranationalistisk spøgelse: Ungarns Viktor Orbán står i spidsen for et illiberalt regime med autoritære træk, der blandt andet aktivt begrænser ytringsfriheden, og Polens Jarosław Kaczyński indsætter politisk udpegede dommere.

Disse traditionelt borgerlige partier, der tidligere plejede de store virksomheders og det frie markeds interesser med en politik om mindst mulig stat, har tilsyneladende mistet troen på eget værdigrundlag, både når det gælder økonomien og når det gælder demokratiet. De anser liberalismen for brudt sammen. Derfor bliver de illiberale. De ser fjendebilleder overalt – i medierne, på de sociale medier, i de kreative klasser osv. Derfor er strategien i dag tosidig: Dels at knægte befolkningernes frihed til at tænke og handle i overensstemmelse med egne værdier. Dels at sejre gennem at overtage det statsapparat, de tidligere bekæmpede, ved at lade sig vælge til tillidsposter til alt fra skolebestyrelser til parlamenter i det venstrefløjsaktivisten Rudi Dutschke for fem årtier siden kaldte 'den lange march gennem institutionerne' – og meget gerne ved brug af udemokratiske metoder, der på forskellig vis skal afskrække modstandernes vælgere fra at sætte kryds på stemmesedlen.

På den anden politiske fløj findes tilsvarende ildevarslende tendenser i blandt andet *woke*- og krænkelshysteriet – når vi af hensyn til mørkhårede ikke længere kan synge *Den danske sang er en ung blond pige*, når grundlæggeren af Kunstakademiet, Frederik 5., får sin buste smidt i havnen, for at *italesætte de måder, hvorpå kolonitiden er usynliggjort, men stadig har direkte konsekvenser for minoritetsgjorte mennesker* (Dirckink-Holmfeld i DR Deadline), og når latino- og afroamerikanske byrådspolitikkere i New York får fjernet en statue af Thomas Jefferson fra byens rådhus, fordi han, udover at være hovedforfatter til Uafhængighedserklæringen og dermed en af grundlæggerne af det moderne demokrati, også holdt slaver og havde børn med én af dem. Historiske begivenheder, der ligger flere hundrede år tilbage i tiden, vurderes på den måde med nutidens målestok. Eksemplet med Jefferson (Böss 2021) er måske det mest illustrative. Da han i 1776 i Uafhængighedserklæringen skrev, at "alle"

er i besiddelse af en række ukrænkelige rettigheder, tænkte han og alle andre kun på hvide mænd. Først senere, og efter seje kampe, blev slavevæsenet ophævet og kvinder, farvede og andre 'perifere' grupper fik stemmeret. Tidsånden ændrer sig, heldigvis. Men kan vi dømme fortidens opfattelser efter dagens ditto? Hvordan vil vi selv blive bedømt om 100 år?

Dette er blot de fremmeste eksempler på de antidemokratiske bevægelser, der hjemsøger den vestlige, og traditionelt demokratiske, verden. Andre, og også mere nedefra drevne bevægelser og bevægelser med andre politisk fortegn, lægger sig i slipstrømmen fra opgøret med det liberale demokrati og den markeds- og blandingsøkonomi, det ofte er forbundet med.

Det er ikke vanskeligt at pege på årsager til den utilfredshed, der er motoren bag de anti-demokratiske strømninger:

Først og fremmest oplever mange mennesker - rigtig mange mennesker - at den mere eller mindre statsregulerede markedsøkonomi ikke leverer på det materielle plan. New Public Management og styring gennem budgetter, sådan som vi inden for det offentlige har oplevet det i Danmark de sidste 20 - 30 år, har flyttet fokus fra mellem menneskelig kvalitet til pekuniær kvantitet - og det bliver medarbejderne syge af og borgerne får ikke det, de forventer! Uligheden er blevet så stor, både nationalt og internationalt, at det er grotesk. De otte rigeste personer globalt ejer og styrer i dag halvdelen af verden. Deres beslutninger unddrager sig enhver demokratiske kontrol, samtidig med at konsekvenserne af deres beslutninger berører os alle. Især er det tydeligt på de sociale medier og når public service-fjernsynet går fra klassiske flow-TV til streaming-TV, hvor tech-giganterne fra Silicon Valley, gennem platformenes algoritmer styrer det indhold, vi som brugere præsenteres for. Risikoen er, at det fremmer ensrettede og egoistiske stammesamfund. Vi går fra at se

nogenlunde det samme, og dermed fra at have et fællesskab på tværs af interesser, til at se det, tech-giganternes algoritmer tilbyder os. Det sorterer alle de inputs fra, som vi ikke forholder os positivt til - og dem bliver vi således ikke bekendt med.

Når middelklassen så gennem de sidste 30 - 40 år har oplevet stilstand eller direkte tilbagegang i levestandard - sådan som det er sket i store dele af verden - fortabes tilliden til kombinationen af liberalt demokrati og markedsøkonomi. Sådan er det i høj grad i USA og i store dele af Europa.

For mange mennesker i de lande, der efter Murens fald og elimineringen af kommunismens svøbe, troede og håbede på økonomiske mirakler og materiel fremgang, blev de efterfølgende årtier kendetegnet ved bristede forventninger, mistillid og efterhånden direkte modvilje mod det demokratiske ideal.

Læg dertil frygten for både de globale klimaændringer, og hvad en tilpasning til dem vil betyde for den personlige livsstil og det frie valg samt politikernes manglende mod og evne til konkret at håndtere udfordringerne, fordi ethvert tiltag uvægerligt vil støde vælgegrupper væk. Så har man den basale vrede og usikkerhed, der danner grundlag for Stormen mod demokratierne. Sådan er det i høj grad for den lavere middelklasse, for det er den gruppe, der føler at have mest at tabe, både som konsekvens af klimaforandringerne og de forskellige tilpasningsforslag.

Når alt dette er sagt, er det dog værd at bemærke, hvem der udgjorde hovedparten af den gruppe, der stormede Kongressen den 6. januar 2021, og hvad den primære drivkraft bag Stormen var. Det var nemlig ikke en elendig økonomi, manglende arbejde eller social udsathed, der drev horden af mennesker op ad trapperne mod det amerikanske parlament. Langt de fleste af oprørerne var familiefædre fra den bedrestillede del af middelklassen. Og de kom fra amter og stater som Joe Biden vandt - altså områder, hvor der var

overtal af demokratiske vælgere. De var drevet af en frygt for det, der kaldes *the great replacement* - udsigten til at bykvarterer, byer, kommuner, amter, stater eller hele nationen er ved at blive overtaget af afro-amerikanere og latinoer. Det er den demografiske udvikling, der skræmmer dem. Risikoen er for det første, mener de, at når der flytter 'farvede' ind i et 'hvidt' bykvarter, vil boligpriserne falde. Det kan betyde ruin for dem, der har investeret pensionsformuen i grunde og huse i netop det kvarter! For det andet kan en demografisk forskydning på kommunalt niveau og derover betyde, at traditionelle 'hvide' værdier udfordres på forskellig vis. Det er i høj grad den frygt, som demagoger som Trump og Orbán nærer og næres af. Vi genkender frygten også fra vore mere hjemlige breddegrader!

Denne indre utilfredshed med demokratierne giver sig grundlæggende udtryk i to former for modstand; den passive og den aktive modstand.

Den aktive modstand mod de klassiske demokratier ser vi i Stormen mod Kongressen, i de ultranationalistiske politikker i det gamle Østeuropa, og i De Gule Veste og ligesindedes demonstrationer i Frankrig og mange andre steder.

Den passive modstand har mere karakter af overgivelse, afmagt og opgivenesshed - den sløver sindet, og åndeligt fjerner den mennesket fra det demokratiske fællesskab og sender det i retning af forbrug og 'shopamok'. Filosofen Hannah Arendt argumenter for, at det var den demokratiske tradition for fællesskab, Thomas Jefferson havde i tankerne, da han formulerede den amerikanske Uafhængighedserklærings ord om 'retten til at søge lykken' - altså at lykken ikke bestod i materielle goder, men i fællesskabet. Erklæringens konkrete formulering skal således være en 'sproglig forbistring' med en dramatisk virkningshistorie i form af egoisme og materiel tilfredsstillelse (Ydegaard, 2017 s. 65ff).

Vi ser det direkte i tech-industriens *distraction*. Tiden hylder distractionen. Den postmoderne opløsning af De store Fortællinger – Kristendom og marxisme f.eks. – fordrer nye *narrativer*. I dag er det Robinson-ekspeditioner, X-faktor og konkurrencer i kagebagning, der har overtaget De store Fortællingers livsbekræftende, legitimerende og handlingsvejledende indhold. I stedet stiller de nye narrativer med en industri for distraction og selvcentreret handlingslammelse. Teknologien fordrer et stadigt accelererende behov for stadig nye underholdningsformer, der kan medvirke til det sjælelige sløvsind.

Og vi ser den passive modstand i *sublimationen*, hvor fokus er på oplevelsesværdi. Som sådan ligner den distractionen, men den enkelte er en mere aktiv spiller i foretagendet. Tænk blot på tidens Tivoli-effekter, hvor pulsen skal op og maveindholdet helst blive nede! Tænk på udbuddet af *outdoor adventures* og på horderne af unge med rygsæk på jagt efter Østens mysterier og 'ægthed', alle ad de samme nedtrampede stier, alle med en guide fra Lonely Planet i baglommen – jeg ved det, for jeg har selv været der! (Ydegaard, 2020 p.11ff)

Endvidere: Putins invasion af Ukraine har tydeliggjort geopolitikens forklaringskraft: Økonomisk formåen, afhængighed af olie- og gaseksport, demografiske ændringer, begrænset adgang til verdenshavene osv. bliver aspekter i forståelsen af krigen.

Men de bagvedliggende tendenser i Putins styreform og hele ageren – de tendenser han har til fælles med stort set alle historiske despoter – tales der mindre systematisk om. Det er her denne bog kommer i spil. For den søger tilbage til Fører-tankens oprindelse i det Antikke, hos Platon. Den gør det gennem en genlæsning af første del af videnskabsteoretikeren Karl Poppers bog *Det åbne samfund og dets fjender*. Platons skrifter viser sig her at være som en drejebog for diktatur og totalitarisme, uanset politisk observans i øvrigt.

Det vi med en samlebetegnelse kan kalde 'de kollektive ideologier', dvs. socialisme, kommunisme, fascisme og nazisme, bygger alle på den tanke, at man gennem en bevidst organisering af arbejdskraften og produktionsmidlerne kan opnå den størst mulige lykke for flest mulige mennesker. På den måde adskiller de sig fra de individ-baserede ideer, som liberalisme og konservativisme, ved ikke at tilkende det enkelte menneske selvbestemmelsesret.

For at kunne lykkes, skal de kollektive ideologier styre og lede enkeltmennesket væk fra et fokus på egne behov og ønsker og over i et fokus på samfundets interesser. Det fordrer en udbredt statslig folkeopdragende proces, hvor det enkelte menneske 'forsvinder' til fordel for medlemskab i kollektivet. Det er det 'totalitære' - altså et system, hvor individet opdrages til at opgive sig selv og lade sig trælbinde til kollektivets og statens interesser. Og det er et system, hvor modstandere, der vover en eneste selvstændig tanke, stemples som 'folkefjender' og derfor ikke har livets ret. (Hayek (2010) s. 59f og Møller (1996) s. 122ff)

Popper skrev *Det åbne samfund...* mens Anden Verdenskrig rasede, som et analytisk bidrag til kampen mod det tyvende århundredes dominerende totalitære regimer; fascismen, nazismen og kommunismen (Popper, 2000a s. 11). Den var et væsentlig teoretisk bidrag - måske det væsentligste - i den kamp.

I dag er de traditionelle demokratier atter truede, indefra såvel som udefra. Tidsskriftet *The Economist's* nyeste demokrati-indeks fra februar 2021, fortæller os, at kun 8,4% af verdens befolkning lever i et demokrati, mens 1/3 lever i et autokrati - og at demokrati-andelen er faldende. Aldrig siden afslutningen på Anden Verdenskrig har Poppers analyser derfor været mere aktuelle end nu.

Freedom House (Freedom House er en uafhængig amerikansk NGO, der arbejder for monitorering og fremme af frihed og demokrati) vurderer hvert år befolkningers politiske og civile rettigheder i 210 lande og territorier. Individuel frihed - fra retten til at stemme, til ytringsfrihed og lighed for loven - kan påvirkes af både statslige og ikke-statslige aktører.

Land	Global Freedom Score, max 100	Politiske rettigheder, max 40	Civile frihedsrettigheder, max 60
Norge, Sverige, Finland	100	40	60
Danmark	97	40	57
USA	83	32	51
Polen	82	34	48
Ungarn	69	26	43

Skema 1. Global Freedom Score er summen af scorerne for politiske rettigheder og civile frihedsrettigheder. Når Danmark scorer lavere end de andre nordiske lande på civile rettigheder, hænger det sammen med den danske udlændingelovgivning. Når USA scorer lavt i forhold til de nordiske lande (og New Zealand, Australien og Canada) skyldes det en række faktorer: begrænsninger i valgsystemet, økonomiske interessers indflydelse på udvælgelsen af politiske kandidater, forstyrrelser i magtbalancen mellem lovgivende, udøvende og dømmende magt, manglende beskyttelse imod korrupsion, lukkethed i regeringen, mediernes manglende uafhængighed, begrænsninger i forsamlingsfriheden og friheden til faglig organisering, politiets og domstolenes systemiske

racediskrimination samt en voksende systemisk ulighed i økonomi. Polen har problemer med ytringsfriheden, politiske opponenteres integritet og et skrøbeliggjort valgsystem, mens Ungarn er det første EU-medlemsland, der ikke betegnes som demokratisk!

Der er derfor al mulig grund til at genbesøge Poppers analyser fra forrige århundrede, for at se, om nogle af de tendenser han dengang advarede imod, igen er på banen. Hvis så er, er dette om noget tidspunktet at lære af historien, så vi ikke gentager ulykkerne og tragedierne fra det tyvende århundrede. Derfor denne lille bog.

Platon og despoternes drejebog ser dels bagud og griber og begriber Poppers analyser, og dels sætter bogen fokus på nutiden med anvendelse af analysens redskaber og konklusioner. Dertil kommer en række uundgåelige sidespring, der har til formål at underbygge og perspektivere fremstillingen. Typografisk vil der være en tydelig adskillelse mellem genfortællingen af Poppers tekster og eksempler på deres anvendelse på nutidens problemstillinger. Sprogligt skal den kunne læses uden større forkundskaber om hverken Perikles, Platon, Popper eller Putin.